

บทที่ 2

กรอบแนวคิดทางทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.1 กรอบแนวคิดทางทฤษฎี

2.1.1 การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ (Economic Integration)

การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการลดหรือยกเลิกอุปสรรคกีดขวางทางการค้า (trade restriction) ทั้งในรูปแบบภาษีและมิใช่ภาษีศุลกากร (non-tariffs barrier to trade) พร้อมทั้งหาช่องทางขยายการค้าเสรีภายในกลุ่มให้กว้างขวางขึ้น และเพิ่มความสามารถในการแข่งขัน ตลอดจนเป็นการประสานผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในระหว่างกลุ่มประเทศสมาชิก และสร้างความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจของประเทศสมาชิก การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบันมีมากมายหลายกลุ่มที่แตกต่างกันออกไป

1) รูปแบบของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ

การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจมีอยู่หลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับว่าประเทศต่างๆ ที่รวมกลุ่มกันมีวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายของการรวมกลุ่มเป็นเช่นไร โดยทั่วไปในทางทฤษฎีจะจำแนกลักษณะของการรวมกลุ่มตามระดับของการรวมกลุ่มแบบต่างๆ จนถึงการรวมกลุ่มที่มีความสลับซับซ้อนได้ดังนี้

1. เขตการค้าเสรี (free trade area) เป็นการรวมกลุ่มที่มีการยกเว้นภาษีศุลกากรระหว่างประเทศสมาชิกของกลุ่ม แต่ประเทศสมาชิกมีอิสระในการกำหนดอัตราภาษีศุลกากรกับประเทศคู่ค้านอกกลุ่ม ตัวอย่างของเขตการค้าเสรี ได้แก่ เขตการค้าเสรียุโรป (European Free Trade Association : EFTA) เขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area) และข้อตกลงการค้าเสรีอเมริกาเหนือ (North American Free Trade Agreement)

2. สหภาพศุลกากร (customs union) เป็นการรวมกลุ่มที่มีการยกเลิกภาษีศุลกากรและข้อจำกัดทางการค้าระหว่างกันในกลุ่ม นอกจากนี้ประเทศสมาชิกทุกประเทศต้องใช้ข้อกำหนดอัตราภาษีศุลกากรกับประเทศคู่ค้านอกกลุ่มในอัตราเดียวกัน ตัวอย่างของสหภาพศุลกากร ได้แก่ สหภาพยุโรป (European Union : EU) ซึ่งได้ดำเนินการในปี พ.ศ.2500

3. ตลาดร่วม (common market) เป็นการรวมกลุ่มที่มีลักษณะเหมือนกับสหภาพศุลกากรทุกอย่าง และมีเป้าหมายเพิ่มขึ้นจากการรวมกลุ่มแบบสหภาพศุลกากรคือ ให้เคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิต เช่น แรงงานและทุน สามารถดำเนินไปได้โดยเสรีระหว่างประเทศสมาชิกด้วยกัน ตัวอย่างของตลาดร่วม ได้แก่ สหภาพยุโรป (EU) ที่ประสบผลสำเร็จในการดำเนินการเป็นตลาดร่วมในปี พ.ศ.2535

4. สหภาพเศรษฐกิจ (economic union) เป็นการรวมกลุ่มที่มีลักษณะเหมือนกับตลาดร่วมทุกประการ รวมทั้งประเทศสมาชิกจะต้องกำหนดนโยบายด้านเศรษฐกิจต่างๆ เป็นรูปแบบเดียวกัน เช่น นโยบายการเงิน นโยบายการคลัง การลงทุนและการค้ากับต่างประเทศ

5. การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจแบบสมบูรณ์ (full economic integration) เป็นการรวมกลุ่มที่มีรูปแบบสมบูรณ์ที่สุด กล่าวคือ เป็นการรวมกลุ่มที่มีโครงสร้างเหมือนกับสหภาพเศรษฐกิจแล้ว ประเทศสมาชิกจะต้องอยู่ภายใต้ันโยบายการเมือง การปกครองแบบเดียวกันด้วย ตัวอย่างของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจแบบสมบูรณ์ โดยการรวมมลรัฐต่างๆเป็นประเทศเดียวกัน ได้แก่ สหรัฐอเมริกา และสหภาพโซเวียต

2) ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่ม

ทฤษฎีที่อธิบายสาเหตุใดจึงเกิดมีปรากฏการณ์ของการรวมกลุ่มประเทศทางเศรษฐกิจนั้น ยังไม่มีขึ้น โดยเฉพาะ ก็มีแต่ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า มีอยู่ 2 ทฤษฎีคือ ทฤษฎีการค้าระหว่างประเทศตั้งแต่สมัยคลาสสิกจนถึงทฤษฎี Hackscher – Ohlin ที่บอกให้ทราบว่าการค้าเสรีที่เป็นไปตามสภาพความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบจะทำให้ประเทศที่ค้าขายกันได้รับประโยชน์จากการค้าทั้ง 2 ฝ่าย และการรวมกลุ่มประเทศเพื่อให้เกิดการค้าเสรีเป็นก้าวไปสู่สภาวะนั้น อีกทฤษฎีหนึ่งเป็นทฤษฎีที่ชี้ให้เห็นว่าการรวมกลุ่มเพื่อการค้าเสรีเฉพาะกลุ่มนั้นก่อให้เกิดผลทั้งเป็นการให้เกิดการค้าเสรีและก่อให้เกิดการปกป้องอันเป็นผลเนื่องมาจากการเลือกปฏิบัติ ทฤษฎีนี้นักเศรษฐศาสตร์ชื่อ Jacob Viner สร้างขึ้นในปี 1950 โดยให้ชื่อว่า Theory of Customs Union และให้ความเห็นว่าโดยที่มีผลทั้ง 2 ทางเกิดขึ้นพร้อมกันจึงเป็นการยากที่จะลงความเห็นว่า การรวมกลุ่มในลักษณะนี้จะมีผลทำให้สวัสดิการเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นหรือไม่ จากการสร้างทฤษฎีนี้ Viner ได้นำไปใช้สร้างทฤษฎีที่ใช้ประยุกต์กับปรากฏการณ์ที่กว้างขวางยิ่งขึ้นได้อีกทฤษฎีหนึ่ง และให้ชื่อว่า ทฤษฎีของการเลือกสถานการณ์ที่ดีที่สุดอันดับสอง (Theory of Second Best) ซึ่งได้รับการพัฒนาต่อมาโดยนักเศรษฐศาสตร์อีกคนหนึ่งคือ James Meade ในปี 1955 ซึ่งมีสาระสำคัญว่าในระบบเศรษฐกิจใดที่มีสภาพแวดล้อมไม่เป็นไปตามหลักประสิทธิภาพสูงสุดของ Pareto และเราพยายามทำให้เกิดสภาพที่สอดคล้องกับหลักนี้ได้บางส่วนก็มิได้ทำให้เราก้าวเข้าสู่สภาวะของการมี

ประสิทธิภาพสูงสุดที่จัดว่าเป็นสถานการณ์ที่ดีที่สุดอันดับหนึ่งได้ และเราควรแสวงหาสถานการณ์ที่ดีที่สุดอันดับรองลงมาที่จะหาได้ภายใต้สภาพที่มีการละเมิดหลักของ Pareto อยู่แล้ว สถานการณ์นี้จะทำให้เกิดขึ้นได้อย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของแต่ละกรณี ทฤษฎีนี้มีประโยชน์ในการวิเคราะห์ผลทางด้านสวัสดิการเศรษฐกิจของการรวมกลุ่มประเทศเพื่อให้เกิดการค้าเสรีภายในกลุ่ม

3) วิเคราะห์ผลทางด้านสวัสดิการเศรษฐกิจของการรวมกลุ่ม

แม้ว่าการรวมกลุ่มประเทศทางเศรษฐกิจจะเป็นวิธีการก้าวไปสู่การมีการค้าเสรีทางหนึ่งก็ตาม แต่ก็ยังไม่เป็นที่มั่นใจว่าจะก่อให้เกิดสวัสดิการเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นกับประเทศทั้งที่อยู่ในกลุ่มและอยู่นอกกลุ่ม ซึ่งต่างกับการมีการค้าเสรีทั่วไปตามแนวคอดของ GATT ทั้งนี้เพราะว่าการรวมกลุ่มทำให้เกิดการค้าเสรีขึ้นภายในกลุ่มเท่านั้น แต่การค้าระหว่างกลุ่มกับภายนอกจะมีการบิดเบือนเกิดขึ้นอีก กล่าวคือเมื่อมีการรวมกลุ่มเกิดขึ้นแล้วทิศทางของการซื้อขายระหว่างประเทศภายในกลุ่มและกับประเทศนอกกลุ่มจะเปลี่ยนไป บางส่วนทำให้เกิดสวัสดิการเพิ่มขึ้น บางส่วนทำให้สวัสดิการลดลง เราจะประเมินผลทางสวัสดิการของการเปลี่ยนทิศทางของการค้าทั้ง 2 ลักษณะนี้ดังนี้

1. การสร้างปริมาณการค้า (Trade Creation) ตามแนวคิดของ Viner การสร้างปริมาณการค้า หมายถึง การที่การผลิตโยกย้ายจากแหล่งผลิตที่มีต้นทุนสูงไปสู่แหล่งผลิตที่มีต้นทุนต่ำ ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อการผลิตสินค้าชนิดหนึ่งในประเทศสมาชิกประเทศหนึ่งของกลุ่ม (ซึ่งต้นทุนสูง) ถูกทดแทนด้วยสินค้าชนิดเดียวกันที่มีต้นทุนการผลิตต่ำกว่าจากประเทศที่เป็นสมาชิกอีกประเทศหนึ่ง ถ้าสมมติว่าทรัพยากรของประเทศถูกใช้อย่างเต็มที่ทั้งก่อนและหลังการรวมกลุ่มเป็นสหภาพศุลกากร การทดแทนข้างต้นจะมีผลให้สวัสดิการของประเทศสมาชิกสูงขึ้น ทั้งนี้เพราะการรวมกลุ่มมีผลให้เกิดการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญพิเศษ ที่สอดคล้องกับหลักความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบ นอกจากสวัสดิการของประเทศสมาชิกแล้วยังอาจมีผลในการเพิ่มสวัสดิการของประเทศที่ไม่ใช่สมาชิกได้ด้วย เพราะการมีประเทศสมาชิกได้รับประโยชน์จากการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญพิเศษข้างต้น ย่อมทำให้ประเทศสมาชิกมีรายได้ที่แท้จริงสูงขึ้น อันนำไปสู่ความต้องการบริโภคสินค้าหรือบริการจากประเทศนอกกลุ่มเพิ่มขึ้นด้วย

2. การหันเหทิศทางการค้า (Trade Diversion) การหันเหทิศทางการค้า คือการที่การผลิตย้ายจากแหล่งผลิตที่มีต้นทุนต่ำไปยังแหล่งผลิตที่มีต้นทุนสูง เกิดขึ้นเมื่อประเทศสมาชิกประเทศหนึ่งนำเข้าสินค้าจากประเทศสมาชิกอีกประเทศหนึ่งที่มีต้นทุนการผลิตสูง แทนการนำเข้าซึ่งเดิมเคยนำเข้าจากประเทศที่ไม่ได้เป็นสมาชิกที่มีต้นทุนต่ำกว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะการเลือกปฏิบัติ

ในการเก็บภาษีศุลกากร โดยให้สิทธิพิเศษไม่ต้องเสียภาษีแก่สินค้าที่นำเข้ามาจากประเทศสมาชิก (ในขณะที่สินค้าชนิดเดียวกันที่นำเข้ามาจากประเทศที่ไม่ใช่สมาชิกจะถูกเก็บภาษี) การหันเหทิศทางการค้า จะมีผลให้สวัสดิการของโลกลดลง เพราะการผลิตที่มีประสิทธิภาพของประเทศที่ไม่ใช่ประเทศสมาชิกจะถูกทดแทนด้วยการผลิตที่มีประสิทธิภาพน้อยกว่าของประเทศที่อยู่ในสหภาพศุลกากร ดังนั้น การหันเหทิศทางการค้าจึงมีผลทำให้การจัดสรรทรัพยากรระหว่างประเทศไม่มีประสิทธิภาพ และทำให้การผลิตเกิดขึ้นในแหล่งที่ไม่มีความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบ

4) ผลทางด้านพลวัตของการรวมกลุ่ม

นอกเหนือจากผลทางด้าน Trade Creation ซึ่งเป็นผลประโยชน์ในลักษณะ Static คือ เมื่อได้รับแล้วก็ไม่เติบโตต่อไปอีก การรวมกลุ่มโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับ customs union ขึ้นไปยิ่งก่อให้เกิดผลประโยชน์ในทางพลวัตที่ทำให้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศในกลุ่มมีอัตราสูงขึ้น ผลทางด้านนี้มีดังต่อไปนี้

1. ผลจากการแข่งขันภายในกลุ่ม การรวมกลุ่มและการยกเลิกอากรขาเข้าทำให้มีสินค้าเข้าจากต่างประเทศเข้ามาแข่งขันและมีราคาสูงกว่าเดิม การแข่งขันจากภายนอกเช่นนี้ทำให้ผู้ผูกขาด หรือสภาพของการแข่งขันน้อยรายที่เคยเป็นอยู่ภายใต้การคุ้มครองของอากรขาเข้าสิ้นสุดลง หน่วยการผลิตที่ไม่มีประสิทธิภาพจะเลิกไป และหน่วยการผลิตที่มีประสิทธิภาพจะเหลืออยู่
2. มีความก้าวหน้าทางวิทยาการเกิดขึ้นการมีตลาดกว้างขวางขึ้น และการมีสินค้าเข้าจากต่างประเทศเข้ามาแข่งขัน เป็นแรงกระตุ้นให้พยายามลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มคุณภาพผลผลิตซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีเดิมไปใช้เทคโนโลยีใหม่ที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น
3. การยกเลิกมาตรการกีดกันการเคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิตและการมีตลาดกว้างขวางขึ้น ทำให้เกิดการลงทุนระหว่างประเทศเพิ่มขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดเศรษฐกิจขยายตัวและมีการจ้างงานเต็มที่
4. การได้รับประโยชน์จาก Economies of scale สำหรับหน่วยผลิตที่สามารถแข่งขันกับสินค้าจากต่างประเทศได้จะสามารถขยายการผลิต เพราะมีตลาดกว้างขวางขึ้นทั้งภายในและภายนอก ถึงแม้ว่าจะไม่ต้องใช้วิทยาการใหม่ การขยายการผลิตจะทำให้ต้นทุนต่อหน่วยลดลงด้วยการจัดระบบแบ่งงานผลิตตามความถนัด (Division of labor) ได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ซึ่งงานผลิตบางขั้นตอนอาจไปลงทุนผลิตในประเทศสมาชิกของกลุ่ม

5) ปัญหาจากการรวมกลุ่ม

หลักจากการรวมกลุ่มและยกเลิกอากรขาเข้าแล้ว อาจมีปัญหาเกิดขึ้นที่ทำให้ต้องใช้เวลาหลายปีหรือไม่สัมฤทธิ์ผล ซึ่งมีดังนี้

1. ปัญหาทางด้านการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ผลประโยชน์ทั้ง Trade creation และทางด้าน Dynamic ที่กล่าวมาแล้วจะเกิดขึ้นจริง หรือมากเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถทางโครงสร้างการผลิตของประเทศที่จะปรับตัว คือลดการผลิต หรือเลิกผลิตสินค้าบางชนิด แล้วเอาปัจจัยการผลิตไปใช้ผลิตสินค้าที่ตนเองมี Comparative advantage การปรับตัวเช่นนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ประกอบการทักษะของคนงาน และแหล่งสินเชื่อ ตลอดจนระบบการขนส่ง การตลาด ฯลฯ ถ้าปรับตัวช้า จะเกิดผลเสียมากกว่าผลประโยชน์ คือผลผลิตหยุดชะงัก คนงานว่างงาน เนื่องจากมีสินค้าเข้ามาแข่งขัน แต่ไม่มีกิจการผลิตสินค้าออกเกิดขึ้นทดแทน

2. ปัญหาความเสมอภาคของผลประโยชน์ระหว่างประเทศสมาชิก ถ้าระดับการพัฒนาของแต่ละประเทศต่างกันมาก การรวมกลุ่มจะทำให้ประเทศที่พัฒนาสูงกว่าได้รับผลประโยชน์มาก ในขณะที่ประเทศล้าหลังจะเสียประโยชน์ ทั้งนี้ผลมาจากโครงสร้างการผลิต Factor endowment และความสามารถในการตอบสนองต่อโอกาสใหม่ๆ ไม่เท่าเทียมกัน

3. ในกรณีที่มีการใช้ออกรขาเข้าร่วมกัน (Common outer tariff) ซึ่งตามหลักของ GATT จะใช้ค่าเฉลี่ยของประเทศต่างๆ ที่ใช้อยู่เมื่อก่อนรวมกลุ่ม ซึ่งมีอัตราต่างๆ กัน ค่าเฉลี่ยที่จะใช้ร่วมกันจะปรากฏว่าสูงกว่าที่เคยใช้สำหรับบางประเทศ แต่จะต่ำกว่าอัตราที่เคยใช้อยู่เดิมสำหรับบางประเทศ เช่นนี้จะเกิดความไม่เสมอภาคขึ้นอีกส่วนหนึ่ง คือประเทศที่พบว่าอัตราร่วมของกลุ่มมีระดับสูงกว่าที่เคยใช้ก็จะเป็นฝ่ายได้ประโยชน์ คือผู้ผลิตภายในประเทศจะได้รับความคุ้มครองสูงขึ้น แต่สำหรับประเทศที่พบว่าอัตราร่วมมีระดับต่ำกว่าอัตราที่เคยใช้เดิม ผู้ผลิตในประเทศนั้นจะสูญเสียความคุ้มครองที่เคยได้รับ

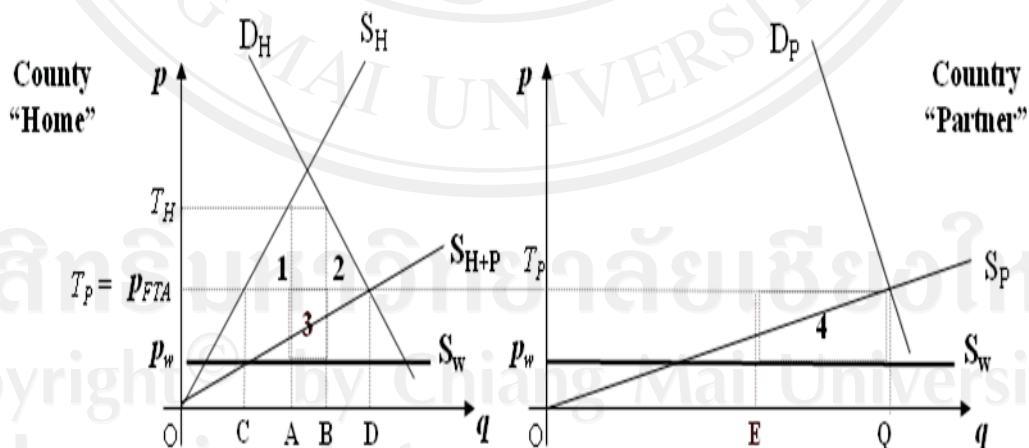
4. การยกเลิกมาตรการกีดกันการเคลื่อนย้ายของคนงานจะทำให้คนงานจากประเทศที่มีค่าแรงงานต่ำอพยพไปทำงานในประเทศที่มีค่าแรงงานสูง ทำให้อัตราค่าแรงงานของประเทศนั้นลดลง หรืออาจเกิดการว่างงานขึ้น ถ้านายจ้างหันไปจ้างคนงานต่างชาติที่มีค่าแรงงานต่ำ แทนคนงานชาติเดียวกัน

2.1.2 เขตการค้าเสรี (Free Trade Area: FTA)

1) ลักษณะของเขตการค้าเสรี

FTA เป็นความตกลงระหว่างประเทศจะเป็น 2 ประเทศหรือมากกว่านั้นก็ได้ (เช่น เขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA) ซึ่งมีสมาชิก 10 ประเทศ) ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อจะลดอุปสรรคทางการค้าระหว่างกันให้เหลือน้อยที่สุดเพื่อให้เกิด “Free Trade” หรือการค้าเสรีระหว่างประเทศคู่สัญญา ถือว่าเป็นรูปแบบขั้นพื้นฐานของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ (Economic Integration) ปัจจุบันประเทศต่างๆ ได้ขยายขอบเขตของ FTA ให้ครอบคลุมความร่วมมือในด้านการลงทุน การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา รวมทั้งการลดอุปสรรคในด้านการค้าบริการ เช่น บริการท่องเที่ยว การรักษาพยาบาล การสื่อสาร การขนส่ง เป็นต้น

นอกจากนี้ FTA ยังถือเป็นเครื่องมือทางการค้าที่สำคัญที่ประเทศต่างๆ ใช้เพื่อขยายโอกาสในการค้า สร้างพันธมิตรทางเศรษฐกิจพร้อมกับเพิ่มความสามารถในการแข่งขันด้านราคาให้แก่สินค้าของตน เนื่องจากสินค้าที่ผลิตใน FTA จะถูกเก็บภาษีนำเข้าในอัตราที่ต่ำกว่าสินค้าที่ผลิตประเทศอื่นที่ไม่ใช่สมาชิก FTA จึงทำให้สินค้าที่ผลิตภายในกลุ่มได้เปรียบในด้านราคากว่าสินค้าจากประเทศนอกกลุ่ม ทั้งนี้ ประเทศคู่สัญญา FTA สามารถเจรจากันได้ว่าแต่ละประเทศจะลดภาษีให้แก่กันในด้านสินค้าใดบ้าง จะลดอย่างไร และจะใช้ระยะเวลายาวนานเท่า

รูปที่ 2.1 ลักษณะของเส้น supply ก่อนและหลังการเปิดเขตการค้าเสรี (FTA)

สมมติว่าก่อนการเกิดการค้าเขตเสรีมีการตั้งกำแพงภาษีไว้ระดับสูง ราคาเท่ากับ T_H ใน Home สินค้ามีราคาสูง ความต้องการสินค้าเท่ากับ OB แต่สามารถผลิตในประเทศได้เพียง OA ความต้องการส่วนเกินจึงต้องนำเข้าจากต่างประเทศเท่ากับ AB ส่วนใน Partner มีการตั้งกำแพงภาษี

ซึ่งเมื่อราคาเท่ากับ T_p ทำให้ความต้องการสินค้าเท่ากับความสามารถที่ผลิตได้ภายในประเทศคือ OQ จึงไม่ต้องนำเข้ามาจากต่างประเทศ เมื่อมีการเปิดการค้าเสรีขึ้น ทำให้สินค้าสามารถหมุนเวียนได้อย่างเสรีระหว่าง Home และ Partner ดังนั้นแต่ละประเทศยังคงใช้นโยบายการค้าเช่นเดิม

ผลจากเขตการค้าเสรี FTA ดังนั้น Home จึงสามารถนำเข้าสินค้าจาก Partner ที่ระดับราคา T_p ทำให้เส้น supply เมื่อมีการค้าเสรีเปลี่ยนเป็น S_{H+P} ที่ระดับราคา $P_{FTA} = T_p$ และระดับราคาดังกล่าว Home นำเข้าสินค้าปริมาณเท่ากับ CD จาก Partner ซึ่งจำหน่ายสินค้าปริมาณ $EQ = CD$ แก่ Home โดยที่ Partner มีความต้องการสินค้าเท่ากับ OQ ทำการผลิตสินค้าจำนวน OE ภายในประเทศและนำเข้าจำนวน EQ จากประเทศนอกกลุ่มในราคา P_w (เกิดการเบี่ยงเบนการค้าทางอ้อม) รัฐบาลของประเทศ Partner ได้รับรายได้จากการนำเข้าสินค้าเท่าส่วนที่ (4)

ส่วน Home ได้รับประโยชน์ในส่วนของผู้บริโภคภายในประเทศสามารถซื้อสินค้าในราคา P_{FTA} น้อยกว่า T_p ซึ่งเป็นราคาก่อนเปิดเขตการค้าเสรี ทำให้เกิดผลทางด้านสวัสดิการเศรษฐกิจจากการรวมกลุ่มเท่ากับ (1) + (2) การค้าในลักษณะนี้เรียกว่า การสร้างปริมาณการค้า (Trade creation) ในทางตรงกันข้ามแทนที่ Home จะนำเข้าสินค้า AB ในราคาเท่ากับ P_w ซึ่งเป็นราคาที่ต่ำกว่า P_{FTA} ในปริมาณที่เท่ากันจากประเทศอื่นๆ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้สวัสดิการลดลง การค้าในลักษณะนี้เรียกว่า การหันเหทิศทางการค้า (Trade diversion)

2) ระดับของการเปิดการค้าเสรี

ระดับของการเปิดการค้าเสรีมี 4 ระดับคือ

1. ระดับฝ่ายเดียว (Unilateral Trade Liberalization) เป็นนโยบายของรัฐที่ดำเนินการโดยไม่มีเงื่อนไขต่อรองใดๆ กับประเทศอื่นๆ โดยรัฐอาจเปิดเสรีกับสินค้าประเภทต่างๆ ตามสถานการณ์ของประเทศ เพื่อปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจและเพิ่มความสามารถให้แก่ผู้ผลิตในประเทศในการแข่งขันกับต่างประเทศ รวมถึงใช้ทรัพยากรในการผลิตอย่างเหมาะสมมากกว่าการพึ่งพากำลังภายในหรือสิทธิประโยชน์ที่รัฐอำนวยความสะดวกเฉพาะ

2. ระดับทวิภาคี (Bilateral Trade Liberalization) เป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างคู่สัญญาสองประเทศที่จะผ่อนคลายนโยบายการค้าทั้งในรูปแบบของภาษีศุลกากรและมีใช้ภายในภายใต้กรอบเดียวกัน โดยประเทศอื่นๆ จะไม่ได้รับสิทธินี้ด้วยการเปิดเสรีทางการค้าประเภทนี้ เดิมทีไม่แพร่หลายนัก แต่ปัจจุบันได้รับความนิยมมากขึ้น

3. ระดับภูมิภาค (Regional Trade Liberalization) เป็นการเปิดเสรีทางการค้าของกลุ่มประเทศที่มีอยู่ในภูมิภาคเดียวกันแม้จะไม่อยู่ในอาณาบริเวณที่ติดต่อกันได้ แนวทางเกิดขึ้นก่อนจัดตั้งองค์การการค้าโลก (General Agreement on Trade and Tariff : GATT) และมีได้เป็น

อุปสรรคต่อการดำเนินการขององค์การการค้าโลก จึงกำหนดให้เป็นข้อยกเว้นตามมาตราที่ 24 ของ บทบัญญัติขององค์การการค้าโลก อย่างไรก็ตาม การเปิดเฉพาะกลุ่มประเทศอาจส่งผลกระทบต่อประเทศ นอกกลุ่ม รวมถึงอาจถูกนำมาใช้เพื่อกีดกันประเทศคู่แข่งมิให้เข้าสู่ตลาดของตนโดยง่าย

4. ระดับพหุภาคี (Multilateral Trade Liberalization) เป็นการเปิดเสรีทางการค้า ให้แก่ประเทศเกือบทั่วโลกเข้าสู่ข้อตกลงหรือกรอบการค้าเดียวกัน ซึ่งเป็นการเปิดเสรีตาม บทบัญญัติขององค์การการค้าโลก ที่ต่อมาพัฒนาเป็นองค์การการค้าโลก จัดเป็นแนวทางที่ดีที่สุด เนื่องจากทำให้ทุกประเทศได้รับประโยชน์จากการเปิดเสรีทางการค้าอย่างเต็มที่ โดยไม่มีการกีดกัน ประเทศที่อยู่นอกข้อตกลง สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย และช่วยให้การเปิดเสรีทางการค้า ดำเนินการบนพื้นฐานของระเบียบกติกาสถาปัตยกรรมที่ชัดเจนมากกว่าการต่อรองทางการค้าโดยลำพัง อย่างไรก็ตาม แนวทางนี้ยังเผชิญปัญหาอย่างมาก เนื่องจากการดำเนินงานและความคืบหน้ามักเป็นไปอย่าง เชื่องช้า ภายใต้กระบวนการที่ต้องอาศัยประเทศเป็นจำนวนมาก รวมถึงประโยชน์จากข้อตกลง บางส่วนสำหรับประเทศด้อยพัฒนาที่ยากจนยังไม่ชัดเจน อีกทั้งประเทศมหาอำนาจไม่อาจยึดมั่นใน แนวทางพหุภาคีอย่างแท้จริง เนื่องจากประชาชนในประเทศเห็นว่าองค์กรระดับโลกมิได้ก่อ ประโยชน์ให้แก่ตนอย่างแท้จริง

3) ผลกระทบของ FTA : มุมมองผู้บริโภค

FTA ช่วยลดภาษีนำเข้า ทำให้ราคาสินค้านำเข้าถูกลง ถือเป็น การเพิ่มกำลังซื้อของ ประชาชนทางอ้อม พูด่างๆ ก็คือด้วยเงินจำนวนเท่าเดิม ผู้บริโภคสามารถจับจ่ายซื้อสินค้านำเข้าได้ เป็นจำนวนมากขึ้น ทั้งการลดภาษีนำเข้า ยังช่วยกดดันให้ราคาสินค้าชนิดเดียวกันหรือสินค้าที่ สามารถใช้ทดแทนกันได้ ที่ผลิตในประเทศลดราคาลงด้วย อันเป็นผลมาจากการแข่งขันที่สูงขึ้น เช่น การลดภาษีนำเข้าสบู่อะลูมิเนียมจากต่างประเทศ จะส่งผลให้ผู้นำเข้าสามารถนำเข้าสบู่อะลูมิเนียม จากต่างประเทศได้ในราคาที่ต่ำลง และสามารถลดราคาที่ขายปลีกให้แก่ผู้บริโภคได้ ส่งผลต่อเนื่องให้ สบู่เหลวและสบู่ก้อน(สินค้าที่ใช้ทดแทนกันได้) ที่ผลิตภายในประเทศจำเป็นต้องปรับราคา (หรือ ปรับคุณภาพให้ดีขึ้น) เพื่อแข่งขันกับสบู่เหลวนำเข้า

นอกจากนี้การลดภาษีศุลกากรยังทำให้มีการนำเข้าสินค้าชนิดใหม่ๆ ที่ยังไม่เคยมี การนำเข้ามาก่อน เพราะเจอกำแพงภาษีในอดีตด้วย ถือเป็น การเพิ่มทางเลือกให้แก่ประชาชนอีกทาง

4) ผลกระทบของ FTA : มุมมองผู้ผลิต

FTA เพิ่มโอกาสให้แก่ผู้ส่งออก ลดภาระผู้ประกอบการที่ต้องนำเข้าวัตถุดิบ เพื่อใช้ในการผลิตสินค้าและเพิ่มการแข่งขันภายในประเทศ ในมุมมองผู้ผลิต ส่วนหนึ่งจะสามารถผลิตและส่งออกสินค้าได้มากขึ้น เนื่องจากภาษีขาเข้าของประเทศคู่สัญญา FTA ลดลง สินค้าบางอย่างไม่เคยส่งออก เนื่องจากต่างชาติตั้งกำแพงภาษีก็จะเริ่มส่งออกได้ ผู้ผลิตอีกกลุ่มที่จะได้รับประโยชน์จาก FTA คือกลุ่มที่มีการนำเข้าวัตถุดิบ เครื่องยนต์เครื่องจักรเข้ามา เพื่อใช้ในการผลิตสินค้า เพราะ FTA จะช่วยลดต้นทุนการนำเข้าของผู้ประกอบการเหล่านี้ และเพิ่มทางเลือกให้แก่ผู้ผลิตสามารถนำเข้าได้จากหลายแหล่งมากขึ้น ส่งผลให้สามารถขายสินค้าได้ในราคาที่ถูกลง ถือเป็น การเพิ่มความสามารถในการแข่งขันด้านราคาให้แก่ผู้ผลิต อย่างไรก็ตาม ภาครัฐจะมีผู้ผลิตอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบ จากการเปิดเสรีคือกลุ่มของผู้ผลิตสินค้าเพื่อขายในประเทศ ซึ่งจะต้องแข่งขันกับสินค้านำเข้าที่ราคาถูกลง ทำให้ต้องมีการปรับตัวรับการแข่งขันที่เข้มข้นขึ้น

ดังนั้น FTA ในมุมมองที่เป็นกลางก็คือ โอกาสที่มาพร้อมกับการแข่งขัน ซึ่งผู้ที่ได้รับประโยชน์ คือ ผู้ที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงได้เร็วกว่า และใช้โอกาสที่เปิดขึ้นได้มากกว่า

5) สินค้าเกษตรกับ FTA

ในหลายๆประเทศภาคีสกุลการถูกใช้เป็นเกราะป้องกันไม่ให้ราคาพืชผลเกษตรที่ผลิตภายในประเทศตกต่ำ เนื่องจากการแข่งขันในตลาดโลก เหตุผลสำคัญของการปกป้อง ก็เพราะเกษตรกรรมเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก มีผลกระทบต่อประชาชนและสังคมโดยรวม เหตุผลในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) รวมทั้งสินค้าเกษตรมีความอ่อนไหวโดยธรรมชาติในเรื่องของราคา เนื่องจากมีระยะเวลาในการเก็บรักษาจำกัด (การเน่าเสียของผลผลิต) ดังนั้น การเจรจาเปิดเสรีการค้า สินค้าเกษตร จึงเป็นเรื่องที่ทุกประเทศให้ความสำคัญระมัดระวังในการเจรจาเป็นกรณีพิเศษ โดยกรอบการลดภาษีสินค้าเกษตรโดยทั่วไปจะยาวนานกว่าสินค้านิดอื่นๆ รวมทั้งมีการใช้มาตรการโควตา (จำกัดปริมาณนำเข้าสำหรับสินค้าที่เสียภาษีในอัตราต่ำ ส่วนที่เกินจากปริมาณที่กำหนดจะต้องเสียภาษีในอัตราสูง) มาตรการปกป้องพิเศษ (Special Safeguards) ซึ่งจะมีการขึ้นภาษีโดยอัตโนมัติ เมื่อมีการนำเข้าสินค้าเกษตรชนิดใดชนิดหนึ่งอย่างรวดเร็วจนอาจเกิดผลกระทบต่อเกษตรกรภายในประเทศ

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2547) ได้ศึกษา “โครงการจัดทำรูปแบบของการศึกษาผลกระทบของภาคอุตสาหกรรมอันเนื่องมาจากการเปิดเสรีแบบทวิภาคี (Bilateral Free Trade Agreement)” พบว่า ระดับผลกระทบจากความตกลงการค้าเสรีทวิภาคีกับประเทศต่างๆ จะขึ้นอยู่กับปัจจัยหลักอย่างน้อย 3 ประการ คือ มูลค่าการค้าระหว่างประเทศคู่เจรจา ระดับของอุปสรรคทางการค้า และระดับการเปิดเสรี โดยการทำความตกลงการค้าเสรีทวิภาคีกับประเทศคู่ค้าที่มีการค้าระหว่างกันสูงจะส่งผลกระทบสูง การทำความตกลงการค้าเสรีกับประเทศที่มีอุปสรรคทางการค้าสูงน่าจะส่งผลกระทบสูงกว่าการทำความตกลงกับประเทศที่มีอุปสรรคทางการค้าต่ำ และการทำความตกลงโดยระดับการเปิดเสรีสูงและครอบคลุมในระดับกว้างน่าจะส่งผลกระทบสูงกว่าการทำความตกลงโดยเปิดเสรีในระดับต่ำและแคบ

ผลจากการวิเคราะห์โดยใช้แบบจำลอง GTAP ซึ่งเป็นแบบจำลองดุลยภาพทั่วไป (CGE Model) พบว่าการทำความตกลงการค้าเสรีของประเทศไทยกับประเทศต่างๆ โดยลดภาษีสินค้านำเข้าเหลือร้อยละ 0 นั้น ส่วนใหญ่ทำให้อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น ในกรณีที่ไทยทำความตกลงการค้าเสรีกับสหรัฐ ญี่ปุ่น และจีนสำเร็จจะส่งผลให้อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจของไทยเพิ่มขึ้นร้อยละ 3.80 หรือมากกว่า กรณีเปิด การค้าเสรีทั้งโลกที่ส่งผลให้อัตราการขยายตัวเท่ากับร้อยละ 1.86 ในด้านสวัสดิการที่เปลี่ยนแปลง ก็เช่นเดียวกัน การทำความตกลงการค้าเสรีกับประเทศทั้ง 3 จะส่งผลให้สวัสดิการจะเพิ่มขึ้น 3.38 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ มากกว่าการเปิดเสรีทั้งโลกที่สวัสดิการจะเพิ่มขึ้น 3.04 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ ทั้งนี้ในกรณี การเปิดเจรจาการค้า สินค้าโดยสามารถลดอุปสรรคทางการค้าที่มีใช้อยู่ (NTB) ลงด้วยจะก่อให้เกิดประโยชน์กับประเทศไทยมากกว่าผลจากการเจรจาลดภาษีเพียงอย่างเดียว

การทำความตกลงการค้าเสรีแบบทวิภาคีจะส่งผลกระทบต่อโครงสร้างเศรษฐกิจของไทยอย่างมากเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของปริมาณการค้าจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบโครงสร้างการผลิต โดยเฉพาะสาขาการผลิตเพื่อส่งออกมีแนวโน้มที่จะขยายตัว ในขณะที่สาขาการผลิตที่แข่งขันกับสินค้านำเข้ามีแนวโน้มหดตัว

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2548) ได้ทำการศึกษา “โครงการประมวลข้อมูล ผลกระทบและนโยบายการจัดทำเขตการค้าเสรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาระสำคัญและแนวทางการดำเนินนโยบายการจัดทำข้อตกลงการค้าเสรีทวิภาคี โดยศึกษาวิเคราะห์กระบวนการกำหนดท่าทีการเจรจาของรัฐบาลไทย โดยเฉพาะประเด็นความชอบธรรมของรัฐบาลในการจัดทำข้อตกลงเปิดเสรีทางการค้ากับประเทศต่างๆ ความมีเหตุมีผลในเชิงวิชาการของการกำหนดท่าทีการเจรจา และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการเปิดเสรีทางการค้า พร้อมทั้งประเมินผล

กระทบจากนโยบายการจัดทำเขตการค้าเสรี ตลอดจนเพื่อรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการเปิดเขตการค้าเสรี การศึกษาใช้ข้อมูลทุติยภูมิ และการสำรวจรวบรวมความคิดเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้องผู้ชำนาญการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผลการศึกษาพบว่า การเปิดเสรีทางการค้ากำลังเป็นแนวโน้มที่สำคัญของการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าคนส่วนใหญ่เห็นด้วยกับประโยชน์ที่ติดตามมาจากการเปิดเสรีการค้าและยอมรับว่าการเปิดเสรีเช่นนี้เป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ คนส่วนใหญ่ยังเห็นด้วยว่าข้อตกลงการค้าแบบทวิภาคีได้ให้ความสะดวก รวดเร็วกว่าแบบพหุภาคีและภูมิภาคนิยม ถึงแม้จะยอมรับว่าข้อตกลงแบบพหุภาคีหรือภูมิภาคนิยมน่าจะให้ประโยชน์แก่ประเทศเล็กๆ เช่นประเทศไทยมากกว่า ถึงแม้ว่ากระบวนการการจัดทำข้อตกลงจะเป็นระบบมากขึ้น แต่การสื่อสารระหว่างภาครัฐและเอกชนรวมถึงประชาชนทั่วไปมีน้อยเกินไป และละเลยผลเสียหายต่อประชาชนที่ขาดอำนาจการต่อรองหรือการจัดตั้ง เช่นเกษตรกร

วรวิทย์ วงศ์กา (2548) ได้ทำการศึกษา “ผลกระทบของการเปิดเขตการค้าเสรีระหว่างประเทศไทยและจีนที่มีต่อการส่งออกลำไยอบแห้งของประเทศไทย” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบของการเปิดเขตการค้าเสรี และความสัมพันธ์ระหว่างอุปสงค์การนำเข้าลำไยอบแห้งของประเทศไทย ปริมาณและมูลค่าการส่งออกลำไยอบแห้งของไทย การศึกษาใช้ทฤษฎีอนุกรมเวลารายเดือน ตั้งแต่เดือนมกราคม 2541-ธันวาคม 2547 พบว่าการเปิดเขตการค้าเสรีระหว่างประเทศไทยและจีนไม่มีผลกระทบต่อมูลค่าการส่งออกลำไยอบแห้งของประเทศไทย อุปสงค์การบริโภคลำไยอบแห้งของผู้บริโภคชาวจีนเป็นปัจจัยกำหนดมูลค่าการส่งออกลำไยอบแห้งของไทยอย่างมีนัยสำคัญ มูลค่าลำไยอบแห้งที่ประเทศจีนผลิตขึ้นภายในประเทศไม่ส่งผลกระทบต่อมูลค่าลำไยอบแห้งของไทย ส่วนทางด้านโครงสร้างตลาดลำไยอบแห้งของประเทศไทย พบว่าประเทศไทยได้เปรียบทางการค้ากับประเทศจีน

วริวรรณ สิริจันทร์ (2548) ได้ทำการศึกษา “ผลกระทบของการเปิดเขตการค้าเสรีระหว่างไทยกับจีนต่อผู้ประกอบการเขตภาคเหนือ ในการลดภาษีสินค้าผักและผลไม้” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบของการเปิดเขตการค้าเสรีระหว่างไทยกับจีนต่อผู้ประกอบการเขตภาคเหนือ ในการลดภาษีสินค้าผักและผลไม้ ซึ่งรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม พบว่าปัจจัยที่มีผลกระทบต่อธุรกิจที่มีประเทศจีนเป็นประเทศคู่ค้าคือจีน ปัจจัยทางเศรษฐกิจด้านการตลาด โดยเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อย ด้านมาตรการควบคุมการค้า ในระดับมากและน้อยมีค่าเท่ากัน ด้านการเมืองและกฎหมาย โดยเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และด้านกายภาพ ในระดับมากและน้อยมีค่าเท่ากัน ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เห็นว่าธุรกิจมีการแข่งขันค่อนข้างสูงและรุนแรง ทำให้ผู้ซื้อมีโอกาสเลือกผู้ขาย และตลาดของไทยแข่งขันกับจีนไม่ได้ในเรื่องราคา

จุฑารัตน์ รื่นภาคเพ็ชร (2548) ได้ทำการศึกษา “การวิเคราะห์อุปสงค์การนำเข้าแอปเปิลจากจีน ภายใต้ความตกลงการค้าไทย-จีน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์เชิงดุลยภาพระยะสั้นและระยะยาวของปัจจัยราคาและรายได้ ของสมการอุปสงค์นำเข้าแอปเปิลจากจีน ศึกษาแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงปริมาณนำเข้าแอปเปิลจากจีนภายหลังการค้าเสรีไทย-จีน และศึกษาลักษณะผลกระทบทางเศรษฐกิจของการค้าแอปเปิลและผลกระทบที่เกิดจากการนำเข้าผักและผลไม้จากจีนต่อผู้ผลิตและผู้บริโภคภายในประเทศ พบว่าอุปสงค์การนำเข้าแอปเปิลจากจีน มีความสัมพันธ์เชิงดุลยภาพระยะยาว ตัวแปรรายได้เปรียบเทียบกับค่าความยืดหยุ่นมากกว่าความยืดหยุ่นของราคาเปรียบเทียบ แสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงของรายได้ของประเทศไทยเพิ่มขึ้นจะผลต่อการนำเข้าแอปเปิลจากจีนมากกว่าการเปลี่ยนแปลงราคานำเข้าแอปเปิลจากจีน และจากการศึกษาแนวโน้มปริมาณนำเข้าแอปเปิลจากจีนพบว่าแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงปริมาณการนำเข้าแอปเปิลเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนภายหลังการค้าเสรีไทย-จีน ส่วนการค้าเสรีผัก-ผลไม้ระหว่างไทยจีน ทำให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจในลักษณะของการเพิ่มปริมาณการค้าระหว่างไทยและจีน

ปิยะลักษณ์ พุทธวงศ์ และคณะ (2551) ได้ทำการศึกษา “โครงการศึกษาพลวัตตลาดสินค้าผลไม้อันเนื่องมาจากความตกลงการค้าเสรีสินค้าทันที (Early Harvest) ระหว่างไทยกับจีน” ในส่วนของการวิเคราะห์ศักยภาพการส่งออกผลไม้ไทยและศักยภาพการส่งออกผลไม้ของจีน โดยใช้ค่าความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบ (RCA) พบว่าถึงแม้ทั้งสองประเทศมีศักยภาพการแข่งขันในตลาดของกันและกันอยู่ แต่ศักยภาพการส่งออกของไทยไปจีน จะดีกว่าการส่งออกจากจีนมายังไทย และผลไม้ไทยที่มีศักยภาพกว่าคู่แข่งในตลาดจีน คือ ทุเรียนและมังคุด ส่วนผลไม้ของจีนที่มีศักยภาพเหนือคู่แข่งในตลาดไทย คือ สาลี่ คิวินซ์ และผลไม้กลุ่มส้มแมนดาริน ในขณะที่แอปเปิลมีค่าความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบไม่ได้สูงสุด แต่กลับมีเสถียรภาพมากที่สุด ดังนั้นจีนจึงน่าจะเป็นประเทศที่มีศักยภาพส่งออกแอปเปิลมายังไทยได้อีกต่อไประยะยาว